

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННІ НАЦІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

АНОТАЦІЯ. Розглянуто методологічні питання використання системного підходу у дослідженні національного економічного потенціалу, досліджено підходи до визначення національного економічного потенціалу та його складових.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: система, системний підхід, методологія, потенціал, національний економічний потенціал.

АННОТАЦИЯ. Рассмотрены методологические вопросы использования системного подхода в исследовании национального экономического потенциала, исследованы подходы к определению национального экономического потенциала и его составляющих.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: система, системный подход, методология, потенциал, национальный экономический потенциал.

ANNOTATION. The methodological questions of the use of system approach are considered in research of national economic potential, investigational approach determination of national economic potential and his constituents.

KEYWORDS: system, approach of the systems, methodology, potential, national economic potential.

Постановка проблеми. Забезпечення розвитку національної економіки неможливо без активізації відтворювальних процесів усіх складових економічного потенціалу. Економічний потенціал визначає та забезпечує економічну могутність та конкурентоспроможність країни. На жаль, процеси його відтворення та формування в Україні мають суттєві недоліки та не відповідають вимогам ринкової економіки. Проблема розвитку національного економічного потенціалу з метою досягнення конкурентних переваг потребує формування організаційно-економічного механізму, який би дозволив шляхом взаємодії існуючих та впровадження нових методів досягти ефективного його використання. В Україні комплексне дослідження економічного потенціалу стає особливо актуальним, оскільки його результати дали б можливість точніше визначити вектор розвитку, обґрунтувати і запропонувати альтернативні варіанти побудови майбутньої моделі економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Категорія економічного потенціалу та можливості її оцінки є протягом тривалого часу предметом дискусій серед учених-економістів. З переходом України до ринкових відносин змінилися підходи до визначення національного економічного потенціалу. Серед авторів, що займаються дослідженням даних питань можна виділити О.Ф. Балацького, В.Г. Бикова, Л. С. Головкову, М.І. Лагуна, Є.В. Лапіна та інших [1—4]. Основна маса публікацій присвячена дослідженню потенційних можливостей країни або групи країн, регіону, підприємства та потенціалу окремих видів ресурсів. Так, Н. Ігнатенко та В. Руденко наводять частоту вживання у науковій літературі різних ознак поняття «потенціалу» за такою класифікацією: асоціація потенціалу із сукупністю природних умов і ресурсів, запасів, цінностей — 42 % випадків; асоціація потенціалу з потужністю виробництва (галузей), фондів — 18 %; асоціація з ресурсною, економічною, природною, регіональною характеристикою — 16 %; з можливістю виробничих сил досягти певного ефекту — 8 %) [5, с. 25]. Разом з тим, методологія та теоретичні основи дослідження національного економічного потенціалу, практичне застосування методів регулювання з метою його раціонального використання все ще залишаються недостатньо розробленими.

Постановка завдання. Мета статті полягає у узагальненні теоретичних уявлень щодо системного підходу у дослідженні проблем визначення національного економічного потенціалу. Для досягнення мети поставлені наступні завдання: провести теоретичний аналіз розвитку ідей системного підходу, розглянути проблеми застосування системного підходу щодо розгляду потенціалу національної економіки та намітити перспективи їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Успішне функціонування і розвиток сучасної економічної системи визначається ефективністю взаємодії усіх її елементів. Багато проблем відтворення, використання, нарощування потенціалу національної економіки можуть отримати правильне наукове висвітлення, спираючись саме на методологію системного підходу. Діалектичні методи, які закладені в його розробці, дозволяють адаптувати існуючий інструментарій до реальних проблемних ситуацій.

У науковій літературі широко використовується термінологія із вживанням поняття «підхід»: науковий, системний, технологічний, інституційний тощо. Ю.К. Зайцев, В.С. Савчук підкреслюють, що будь-який підхід, як поняття та функція у системі наукового інструментарію, уособлює дію (або комплекс дій) у наукових дослідженнях, націлену на окреслення та визначення ключо-

вих цілей, принципів, інструментів аналізу економічних явищ і процесів, отже, передбачає формування відповідної парадигми та методології досліджень цих явищ, ставлення дослідника до визначення сутності та ролі певних економічних підсистем (інститутів) у досягненні синергетичного ефекту від їх взаємодії для усієї системи в цілому [6, с. 4].

Методологічна специфіка визначається орієнтацією системного підходу на розкриття цілісності об'єкта, забезпечення її механізмів, виявлення типів взаємозв'язку складного об'єкта та зведення їх в єдину теоретичну картину; а універсальність обумовлена широтою принципів та основних понять, що дозволяє використовувати системний підхід у тісному взаємозв'язку з іншими методологічними напрямками сучасної науки [7, с. 17—18]. Головне призначення системного підходу полягає не просто в аналізі якихось систем, а в системному розгляді деяких сукупностей елементів і зв'язків між ними, які дослідник відповідно до своїх завдань визначає саме як системи. Постановка питання щодо об'єкта як системи втрачає сенс без чіткого розуміння категорії «система», що є базовою у системному підході. Під системою слід розуміти комплекс взаємопов'язаних елементів, які наділені загальними якостями, спрямованими на здійснення певної мети. При визначенні складу системи доцільно використати наступні принципи: наявності у системи певної мети; існування внутрішньої структури системи; наявності обмежень, які накладає зовнішнє оточення; визначення ресурсів, необхідних для забезпечення її функціонування; врахування необхідності регулювання системи [8, с. 4].

Погляди на економічний потенціал як на системне явище розвитку суспільства знаходять підтвердження в роботах багатьох авторів. Так, академік Л. Абалкін, визначає економічний потенціал як здатність економіки країни, її галузей, підприємств здійснювати виробничо-господарську діяльність, виробляти продукцію, товари, послуги, задовольняти потреби населення, суспільні потреби, забезпечувати розвиток виробництва і споживання. Підкреслюючи складний, системний характер національного економічного потенціалу порівняно з потенціалом окремих економічних суб'єктів О. Ланге писав, що «особливості матеріальних систем відрізняються від особливостей елементів, з яких вони складаються, системи характеризуються власними закономірностями діяльності, які неможливо вивести лише із закономірностей діяльності цих елементів. Такі системи називаються складними» [5, с. 28].

Еволюцію наукових поглядів на розуміння потенціалу економіки висвітлюють за трьома методологічними підходами: потен-

ціал як сукупність необхідних для функціонування або розвитку системи різних видів ресурсів; потенціал як система матеріальних і трудових факторів, що забезпечують досягнення мети виробництва; потенціал як здатність комплексу ресурсів економічної системи виконувати поставлені перед нею завдання [9].

Найважливішим елементом системного підходу при визначенні національного економічного потенціалу є принцип цілісності. Системний підхід при з'ясуванні сутності національного економічного потенціалу означає виділення його окремих підсистем та елементів, це передбачає взаємопов'язаність усіх елементів потенціалу, які доповнюють один одного. Складові економічного потенціалу можуть бути зв'язані між собою як безпосередньо, так і опосередковано — через інші компоненти. Сукупність зв'язків перетворюють систему потенціалу з простого набору складових у єдине ціле, визначають його стан і структуру. Таким чином, унаслідок існування причинно-наслідкового зв'язку інтенсивне і нерациональне використання тільки одного з елементів потенціалу може призвести до виникнення негативних тенденцій у системі в цілому.

Зауважимо, що національний економічний потенціал повинен складатися з достатньої кількості елементів, використання яких забезпечило б економічне зростання та розвиток. А це означає наявність синергетичного ефекту взаємодії елементів системи, який не дорівнює результат простого підсумування дій цих елементів окремо один від одного. Таким чином, національний економічний потенціал може бути представлений у вигляді системи, взаємопов'язаних потенціалів як складових структури національної економіки, які характеризуються різними якісними і кількісними параметрами, тенденціями та закономірностями формування, чинниками, які здійснюють на них вплив. Ми поділяємо думку вчених, які вважають, що структура національного економічного потенціалу є надзвичайно багатогранною, а основними його складовими елементами є: природно-ресурсний потенціал, людський потенціал, науково-технічний потенціал, інституційний потенціал [10]. Збільшення і розвиток національного економічного потенціалу в якісному і кількісному відношенні пов'язані як із збільшенням, залучених у національну економіку ресурсів, так і з підвищенням ефективності, раціональності їх використання для виробництва товарів і послуг. Потенціал економічного розвитку складається не тільки з природних ресурсів, але також з науково-інноваційного і управлінського потенціалів, через їх сутнісні характеристики розглядаються як самостійні елементи економічного потенціалу [11, с. 82]. Провідне місце у

складі національного економічного потенціалу посідає розвиток людського потенціалу. Економічна активність людини безпосередньо обумовлює активізацію виробництва, нарощення виробничого потенціалу, розвиток людського потенціалу обумовлює поширення розподілу праці, і на цьому підґрунті — розвиток виробничих відносин у країні загалом [12, с. 10].

Виходячи з вищенаведених принципів та ґрунтуючись на аналізі основних точок зору щодо сутності національного економічного потенціалу, відзначимо, що найбільш повно визначити структуру економічного потенціалу дозволяє аналіз з позиції елементів економічної системи, які, у свою чергу, виступають внутрішніми складовими національного економічного потенціалу. Останнє враховує сучасні тенденції відтворення і всебічного вивчення механізмів формування економічного потенціалу для забезпечення ефективного його використання як у цілому в країні, так і з виділенням регіонального аспекту. У цьому контексті національний економічний потенціал є сукупністю потенціалів окремих регіонів, що у свою чергу інтегрують можливості окремих суб'єктів господарювання. Аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати про перспективність використання системного підходу в регіональних дослідженнях, пов'язаних з процесами ефективної реалізації економічного потенціалу. Так, Т.С. Максимова вважає, що «найбільш значущі результати наукових досліджень у даний час зроблено на стику різних наук, на якому народжуються нові наукові напрямки» [13, с. 155]. Таким чином, при застосуванні системного підходу у дослідженні національного економічного потенціалу необхідно врахувати елементи, в яких відображені наслідки розвитку регіональних процесів.

Висновки. Дослідження теоретичних аспектів національного економічного потенціалу дозволяє констатувати існування великої кількості підходів до розуміння національного економічного потенціалу. Використовуючи системний підхід у дослідженні національного економічного потенціалу, доцільно трактувати його як систему взаємозв'язаних елементів, які виконують різні функції у процесі досягнення цілей економічного розвитку. А тому можна стверджувати, що йому притаманні всі властивості системи: цілеспрямованість, відтворюваність, відкритість, цілісність, взаємозв'язок, взаємодія елементів потенціалу, кількісна вимірюваність, історичні умови формування та функціонування; соціально-економічні наслідки використання.

Системний підхід передбачає з'ясування таких двох сторін національного економічного потенціалу, як його використання та

його відтворення. Для будь-якого економічного процесу необхідним є залучення відповідного потенціалу чи кількох потенціалів до досягнення поставлених завдань.

Треба зауважити, що системний підхід необхідно застосовувати до формування цілісної системи регулювання і використання економічного потенціалу. Національний економічний потенціал як системне утворення набуває ознак емерджентності, тобто нових властивостей, що виникають через взаємодію суб'єктів господарювання та у відносинах потенціалу з економічною системою в цілому. Реалізація економічного потенціалу розглядається як засіб досягнення інтересів держави, а тому стає об'єктом державного впливу та управління. У цьому випадку економічний потенціал збагачується можливостями держави впливати на його розвиток. Для ефективного використання потенціалу національної економіки України, потрібно встановити пріоритетність окремих джерел та визначити той елемент системи, за допомогою якого здійснюватиметься збалансування потреб із ресурсами та підвищити ефективності застосування організаційних та економічних методів управління економікою.

Література

1. Бикова В.Г. Оцінка та планування фінансово-економічного потенціалу підприємств загальнодержавного значення: дис. канд. екон. наук: 08.04.01 / В.Г. Бикова. — К., 2006. — 220 с.
2. Головкова Л. С. Сукупний економічний потенціал корпорацій: формування та розвиток: монографія / Л.С. Головкова. — Запоріжжя : КПУ, 2009. — 340 с.
3. Лагун М.І. Економічний потенціал як основа розвитку бізнесу / М.І. Лагун // Формування ринкових відносин в Україні. — 2008. — № 5. — С. 77—82.
4. Лапін Є. В. Економічний потенціал підприємств промисловості: формування, оцінка, управління: дис. д-ра екон. наук: 08.07.01 / Євген Васильович Лапін. — Х., 2006. — 432 с.
5. Потенціал національної промисловості: цілі та механізми ефективного розвитку / [Кіндзерський Ю.В., Якубовський М.М., Галиця І.О. та ін.]; за ред. канд. екон. наук Ю.В. Кіндзерського; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. — К., 2009. — 928 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/books/2009/09.kyvmer>.
6. Зайцев Ю.К., Савчук В.С. Сучасна парадигма методології досліджень постіндустріального суспільства [Текст] / Ю.К.Зайцев, В.С. Савчук // Вчені записки ДВНЗ «КЕНУ ім. Вадима Гетьмана». Збірник наукових праць. — 2009. — Випуск 11. — С. 3—13.
7. Поручник А.М. Національний інтерес України: економічна самодостатність у глобальному вимірі: [Монографія] / А.М. Поручник. — К.: КНЕУ, 2008. — 352 с.

8. Чумаченко Н.Г. Проблемы системного анализа / Н.Г. Чумаченко. — Донецк : Ин-т экономики промышленности АН СССР, 1975. — 45 с.

9. Федонін О.С., Репіна І.М., Олексюк О.І. Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навч. посібник. / О.С. Федонін, І.М. Репіна, О.І. Олексюк. — К.: КНЕУ, 2004. — 316 с.

10. Кошелев А.Н. Национальная экономика: конспект лекцій. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://fictionbook.ru>

11. Національна економіка: Підручник /За ред. проф., канд. екон. наук. П.В. Круша. 2-е вид. — К.: Каравела, 2008. — 428 с.

12. Структурні реформи економіки: досвід, інститути, стратегії для України: [монографія] / О.І. Амоша, С.С. Аптекар, М. Г. Білопольський, С.І. Юрій та ін. — ІЕП НАН України, ТНЕУ МОНМС України. — Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ, 2011. — 848 с.

13. Максимова Т.С. Регіональний розвиток (аналіз і прогнозування): [Монографія] / Т.С. Максимова. — Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2003. — 304 с.

Статтю подано до редакції 20.07.11 р.

УДК 330.322

І.В. Кулага, канд. екон. наук., доцент,
кафедра політичної економії обліково-економічних факультетів
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

АНОТАЦІЯ. У статті розкривається соціально-економічний зміст національного інвестиційного потенціалу, розглядаються методологічні та теоретичні засади аналізу його формування, обґрунтовується необхідність формування моделі економічного зростання, в якій структуроутворюючою складовою є національний інвестиційний потенціал, а чинниками, що забезпечують його активізацію — закони ринкової економіки та діяльність держави.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: інвестиції, інвестиційна діяльність, інвестиційний потенціал, державна інвестиційна політика.

АННОТАЦИЯ. В статье раскрывается социально-экономическая суть национального инвестиционного потенциала, рассматриваются методологические и теоретические основы анализа его формирования, обосновывается необходимость формирования модели экономического роста, в которой структурообразующей составляющей является национальный инвестиционный потенциал, а факторами, которые обеспечивают его активизацию — законы рыночной экономики и деятельность государства.